

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

О. А. Шаповалова

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут»

Київ, Україна

cst.kpi@gmail.com

Сучасний темпоритм суспільних процесів, що визначають розвиток людської цивілізації, вирізняють динамічні зміни, які призвели до сутнісних трансформацій образів культури, образу життя людей. У статті здійснюється філософська рефлексія феномену соціального проектування, а саме проектування експлікується як здатність людини до випереджаючого відображення дійсності, спроможність до креативного цілепокладання, творчого конструювання ідеальних моделей майбутнього.

Досліджується шлях становлення феномену соціального проектування у проблемному полі філософських рецепцій. Соціальний проект розглядається як метод організації простору культури, а соціальне проектування, як специфічний вид творчої діяльності особистості, здатної швидко створювати соціальні інновації, які повинні бути короткостроковими, обмеженими у масштабі, часі та ресурсах, відповідати інтересам ініціатора. В результаті здійснення компаративного аналізу зарубіжних і вітчизняних концептів соціального проектування, розкривається специфіка даного феномену як універсальної технології соціальних перетворень.

Ключові слова: соціальне проектування, творче цілепокладання, випереджаюче відображення, конструювання майбутнього, проект

THE PHILOSOPHICAL REFLECTION OF THE PHENOMENON OF SOCIAL DESIGN

O. Shapovalova

National Technical University of Ukraine

«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine

cst.kpi@gmail.com

The modern movement of social processes, which determine human civilization development, is distinguished by dynamic changes that led to the essential transformation of the culture images, people's lifestyle. In this article the philosophical reflection of the phenomenon of social design was undertaken. Thus design is explicated as a person's ability to anticipatory reflection of the reality, the capacity for creative goal-setting, creative design of the future ideal models.

The path of the social engineering establishment at the problem field of philosophical receptions is investigated. Social project is identified as a method of the culture space framing, and social engineering as a particular kind of an individual creative activity, which enables quick social innovations creation, short-term and limited in scale, time and resources, and corresponds with interests of an initiator. As a result of comparative analysis of foreign and domestic concepts of social engineering, the specific characteristics of this phenomenon as a universal technology of social transformation are revealed.

Keywords: social design, creative goal-setting, anticipatory reflection, design of the future, project.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наукова думка кінця ХХ сторіччя актуалізує такий соціокультурний феномен, як «соціальне проектування». Проектність стала визначальною стильовою рисою посткласичного мислення, однією з найважливіших ознак сучасної доби практично у всіх її основних проявах, пов'язаних з творчою діяльністю людини. У всіх сучасних формах виробництва і творчості незмінно присутнє проектне переживання реальності. Проектністю просякнуті наука і освіта, культура і мистецтво, що проявляється в формуванні нового ставлення людини до світу, до соціального і предметного середовища. Радянський філософ В. Ф. Сидоренко зазначає, що «проектність є визначальною

рисуо мислення кінця ХХ сторіччя, однією з найбільш вагомих ознак культури, оскільки 80-ті роки ХХ сторіччя проєктність визначає спосіб організації науки» [28, 87]. Особливо важливим є позиція автора щодо обґрунтування факту, що для людини характерне «проєктне переживання світу», адже дедалі частіше в сучасних дослідженнях зустрічаємо ствердження того, що початок ХХІ сторіччя називається добою розквіту проєктного мислення і проєктної діяльності.

Бурхливий розвиток соціальної інженерії, різних форм проєктувальної діяльності, виділення проєктування в особливий вид професійної діяльності спонукало до розвитку особливої проєктної культури, проєктної термінології, проєктного мови.

В сучасному науковому дискурсі дедалі більше набуває актуальності проблематика, пов'язана із складним, багатовекторним феноменом соціального проєктування. І хоча ця тема стає об'єктом міждисциплінарних досліджень, має багато різних інтерпретацій, проте ще бракує ґрунтовних досліджень генези феномену соціального проєктування. Тому метою статті виступає дослідження провідних філософських рецепцій соціального проєктування, яке експлікується як здатність людини до випереджаючого відображення дійсності, спроможність до креативного цілепокладання, творчого конструювання ідеальних моделей майбутнього.

Останні десятиріччя соціальне проєктування є преферентним напрямом наукових розвідок у всіх сферах гуманітаристики. Теоретичні основи проєктування активно досліджуються у соціології (Г. Антонюк [1; 2], В. Розін [27], П. Бергер і Т. Лукман [4]), соціальній філософії та філософії історії (К. Кантор [14], М. Каган [11; 12], С. Кримський [16; 17]), а також в соціології управління (В. Луков [19; 20], І. Котляров [15], Т. Стеніна [29]).

Проблеми соціокультурного проєктування стали предметом дослідження завдяки роботам А. Маркова та П. Бірженюка [22], В. Курбатова та О. Курбатової [18]. В останні роки з'являється дедалі більше досліджень соціального проєктування у вітчизняній науці (Т. Бутченко [6; 7], О. Безпалько [3]). Як бачимо, феномен соціального проєктування став об'єктом різновекторних наукових розвідок, що дає змогу провести дослідження на основі міждисциплінарного підходу. В той же час попри жвавий науковий інтерес і значну кількість досліджень, що вирізняються глибокою розробкою проблематики та науковою виправданістю, слід зазначити, що достатньої філософської рефлексії до вимог сучасності феномен соціального проєктування ще не має. Це проявляється у відсутності єдиного підходу та неоднозначній інтерпретації понять у фахових працях.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Розглядаючи питання теоретичного осмислення такого поняття як «соціальне проєктування», виникає питання щодо причини розвитку та популяризації саме цього типу продуктивної діяльності людини наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть. Частково відповідь на це питання можна знайти у працях представника «нової генерації» франкфуртської школи Ю. Габермаса. Падіння регулюючої ролі традиції, на думку дослідника, спостерігається ще з початку ХІХ століття, коли ставлення людей до традицій стає дедалі критичнішим та вибіркоким. У своїй праці «Теорія комунікативної дії» Ю.Габермас [31] підкреслює, що сьогодні внаслідок процесу вибіркоковості традицій збільшується варіативність поведінки людини, що в практичній життєдіяльності означає зростання терпимості до різних соціальних відхилень як ефект урбанізації життя. Фрагментарність сприйняття оточуючого світу формується як нова якість сучасних соціальних комунікацій. Така властивість світосприйняття з'явилася із появою нових аудіовізуальних технологій та інформаційною революцією в культурі та кіномистецтві. Стимулювало фрагментарність та отримало подальший розвиток людини у кліповій перцепції світу поширення телебачення, а згодом тотальний перехід на персональні комп'ютери. В ХХІ сторіччі відбулося заміщення безпосередньо-реального, відтворювального сприйняття дійсності на опосередковано-знакове світосприйняття, де за рахунок технічно обмежених відеозасобів відбувся перехід об'єму у площину, проте умовність форми не вступає в протиріччя з ціннісною системою, а підчас виявляє її з більшою мірою денотацій і конотацій, ніж реальне життя.

Швидкість соціальних змін сьогодні набула значення дестабілізуючого фактору розвитку людства. Глобальні трансформації в макросередовищах прогнозуються уже не тільки за відношенням до природних катастроф, але й за відношенням до непередбачених соціальних змін. Сучасне суспільство вимагає від людини уміння швидко реагувати на динамічні зміни довкілля, пристосовуватися, «вписуватися» в нього, а також змінювати реальність за рахунок реалізації моделей «бажаного майбутнього» – соціальних проєктів.

Виходячи із наведених принципів сучасного світосприйняття і світорозуміння, можна виділити особливі знаки культурної картини світу сьогодення: фрагментарність сприйняття світу, слабка регуляція поведінки людини традицією, пришвидшена динаміка суспільних змін потребують обмеження соціальних інновацій в масштабі, в ресурсах, у часі, а також реалізації особистісної зацікавленості ініціатора інновацій. Зазначені культурні трансформації створи-

ли умови для розгортання феномену соціального проектування, що постає як специфічна форма діяльності, орієнтована на прогнозування й вибудовування нового, на цілеспрямовану зміну соціальних практик.

Розглядаючи питання історії розвитку вчень про соціальне проектування як наукове знання, необхідно зазначити, що в науковій літературі виокремлюється два протилежних підходи щодо питання генези соціального проектування. Так, російські дослідники В.Розін [27], В.Луков [19] та вітчизняний філософ Т. Бутченко [7] у своїх наукових працях обстоюють думку про зародження соціального проектування ще в античності, посилаючись на «Державу» Платона. Окрім цього, будівництво релігійних споруд, починаючи від пірамід Єгипту, Мексики, Перу до сучасних храмів, з точки зору цього підходу, є соціальним проектуванням, оскільки храм є моделлю світу, яка втілює моральні цінності людства, а відтак будівництво храмової споруди є моделюванням морально-ціннісної системи цілого народу. Перші елементи проектної діяльності проявляються ще за часи переходу людства до цивілізації. Спершу проектування знаходить вираз у теоретичних роздумах, міркуваннях, які конструюють майбутнє, передують прийняттю рішення, згодом проектно-мислення набуває форми теоретичних досліджень та авторських конструкторських розробок. Т. Бутченко зазначає, що «незалежно від факту усвідомлення, проектувальні потенції присутні в свідомості будь-якої людини та проявляються в її продуктивній творчій діяльності за мірками свободи та оновлення, коли внутрішня самовизначеність людини переважає детермінацію зовнішніх обставин» [6, 146].

Цікавою є точка зору щодо проблематики соціального проектування Н. А. Берштейна, який в своїх наукових дослідженнях обґрунтував позицію, що проектна активність є вродженою характеристикою діяльності людини, яке визначає властивість людини перетворювати оточуючий світ за мірками свого виду. В процесі історичного розвитку суспільства вона знаходить прояви у створенні легенд та міфів (конструюванні образів світу), у предметно-практичній діяльності (ремеслі та технологіях), а також у ігрових діях, таких як ритуал. Соціальне проектування як специфічний вид діяльності людини визначається здатністю особистості до мисленнєвого конструювання моделей майбутнього та реалізації їх на практиці. Першочергово проектування надзвичайно тісно було пов'язане з життєдіяльністю і не виокремлювалося в самостійний вид діяльності. Ця ідея підтверджується видатним дослідником Каганом М. С.: «Кожна дія, яка сталася не інстинктивно, не імпульсивно... а цілеспрямовано, повинна була здійснитися на основі випереджаючого її проекту» [11, 240]. Зважаючи на це, можна зробити висновки, що практика соціального проектування успішно використовується людством понад тисячу років, а сама здібність до проектування є набутою властивістю людини, що проявляється у її діяльності з перетворення навколишнього світу. Здатність людини до випереджаючого відображення дійсності, спроможність до креативного цілепокладання, творчого конструювання ідеальних моделей майбутнього відрізняє людину від тварини, як зазначає К.Маркс: «Павук робить операції, що нагадують операції ткача, і бджола будовою своїх воскових комірок осоромлює деяких людей-архітекторів. Але і найгірший архітектор від найкращої бджоли з самого початку відрізняється тим, що перш ніж будувати комірку з воску, він вже збудував її у своїй голові. В кінці процесу праці виходить результат, який уже на початку цього процесу мався в уяві людини, тобто ідеально. Людина не тільки змінює форму того, що дано природою; в тому, що дане природою, вона здійснює разом з тим і свою свідому мету, яка як закон визначає спосіб і характер її дій і якій вона повинна підкоряти свою волю» [23, 176]. У філософському дискурсі соціальне проектування як один із механізмів культури, який ефективно сприяє процесу перетворення людини у творчу особистість, розкриває креативний потенціал, допомагає самоактуалізації та самореалізації «творця» і таким чином проявляє свою гуманізуючу сутність. Каган М. С. стверджує, що творчий потенціал особистості «визначається отриманими нею і самостійно виробленими вміннями і навичками, здатностями до дії, творчої чи руйнівної, продуктивної чи репродуктивної, і мірі їх реалізації у тій чи іншій (або декількох) сфері праці, соціально-організаторській і революційно-критичній діяльності» [12, 261].

Наприкінці XIX сторіччя у своїх роботах видатний російський філософ Федоров Н. Ф. також розглядає проблематику соціального проектування, визначаючи проектування як метод діяльного пізнання, а пізнання – як проект справи. У своїх дослідженнях Федоров Н.Ф. доводить, що «ідея не стільки суб'єктивна чи об'єктивна, скільки проєктивна» [30, 429]. Спираючись на принцип єдності теоретичного знання і практики, філософ висловив думку про те, що людина здатна пізнати створений нею світ у співвідношенні з тим, яким він повинен бути відповідно до проектно-гіпотези, яка перевіряється шляхом її практичної реалізації.

Інша група дослідників, зокрема О. Генісаретський [8], І. Бестужев-Лада [5] та Т. Дрідзе [9], стверджують, що соціальне проектування як самодостатній феномен можна розглядати виключно з початку XX століття, коли було започатковано та виокремлено з філософського та соціо-

логічного знання методологію соціального проектування, визначені головні завдання та окреслені межі дисципліни. «Помірквані» науковці намагаються знайти компроміс між двома вище наведеними позиціями щодо питання появи соціального проектування. Наприклад О. Морєва відмічає, що «проектування, програмування та планування відомі з часів Античності, ... але ідеологія використання їх у якості видів пізнання виникла у новий час» [25, 8]. На нашу думку, для того, щоб наблизитися до зняття протиріч за визначеною проблематикою, необхідно враховувати весь накопичений досвід у вивченні соціального проектування та всезагальний діалектичний зв'язок всіх форм людської діяльності.

Власне соціальне проектування як специфічна форма розумової, прогностичної або конструкторської діяльності, яка носить випереджаючий характер стосовно соціальних змін та культурних інновацій, також має глибоке історичне підґрунтя. Перші спроби аналізу організованої, цілеспрямованої діяльності можна знайти в роботах філософів Стародавнього Китаю та Індії, у працях Демокріта й Платона, Аристотеля й Лукреція Кара. Соціальне проектування носить утопічний характер, витоки його фіксуємо у «Державі» Платона: «Так давайте ж, – говорить Сократ, – займемося у подумах побудовою держави з самого початку. Як видно, його створять наші потреби» [26, 130]. Багато цікавих думок у контексті проблем утопічного проектування знаходимо в «Утопії» Т. Мора [24], «Місті сонця» Т. Кампанелли [13] та праці Н.Макіавеллі «Державець» [21]. Ідеальні моделі майбутнього розробляли зарубіжні утопісти та антиутопісти (А. Сен-Симон, Ш. Фур'є, Р. Оуэн), а також російські просвітники XVIII століття (М. Ломоносов і А. Радищев). У сучасному розумінні утопічний проект визначається не тільки як філософська модель ідеальної форми суспільства, але і як футурологічні теорії дослідників. Утопії конструюють бажане майбутнє, і утопічні ідеї щодо конструювання ідеальної суспільної організації є стимулом для практичних дій, що характерно для проектування, проте утопія майже ніколи не виходить на стадію реалізації і впровадження бажаних станів у життя. Не зважаючи на це, утопічне мислення необхідно усвідомити як «найважливішу вимогу соціального проектування на мікросоціальному рівні» [19, 20].

Тільки на початку ХХ століття проектування починає набувати наукового усвідомлення, аналізу, широкого практичного використання спочатку у технічному, а згодом і у філософському та соціологічному наукових колах. Наступний якісний етап розвитку теорії соціального проектування – науково-інженерний. Поєднання соціального утопізму з практичною проектною установкою відбулося в перші десятиліття ХХ сторіччя. Даний етап розвитку теорії соціального проектування можна назвати інженерним, оскільки характерною рисою нового підходу стало створення нового соціального порядку і ладу на основі наукових знань в процесі інженерного конструювання та соціальної інженерії.

Аналізуючи історію розвитку соціального проектування достеменно є той факт, що на перших етапах свого становлення воно було похідним від наукового й технічного проектування. Науково обґрунтовані методи проектування спершу стали застосовуватися в архітектурі й машинобудуванні. Як правило, в соціально-філософській та культурологічній літературі проектування поділялось на два основних види: традиційне (технічне) та нетрадиційне. Якщо прийняти запропонований поділ на традиційне та нетрадиційне проектування, то можна припустити, що еволюція або ґенеza соціального проектування іде в наступному напрямі: від діяльності виготовлення (у техніці, інженерній справі, архітектурі) до традиційного проектування, від традиційного проектування – до нетрадиційного або сучасного проектування, яке в свою чергу поділяється на соціальне, соціокультурне, соціально-педагогічне, політичне тощо в залежності від об'єкту проектування.

В роботах І. Бестужева-Лади і Г. Наместнікової під об'єктом соціального проектування розглядається «носії проблемної ситуації, конкретна область соціальної реальності, сфера діяльності суб'єкта суспільного життя, яка включена в процес наукового пізнання» [5, 23]. Таким чином, в якості об'єкту соціального проектування виступає складне утворення, що включає дві підсистеми, які накладаються одна на одну: соціум і культуру. В типології об'єктів проектування виділяються наступні групи об'єктів: *суспільні відносини* (політичні, ідеологічні, управлінські, естетичні, моральні, родинно-побутові); *соціальні системи* (освіта, охорона здоров'я, соціальні комунікації, засоби масової інформації); *різні елементи та підсистеми соціально-культурної сфери* (трудові колективи, регіони, соціальні групи); *людину як суспільного індивіда та суб'єкта історичного процесу та соціальних відносин* (її потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, система відносин, мережа комунікацій).

ВИСНОВКИ

Соціальне проектування стає надзвичайно запотребованим, оскільки здатність до проектної діяльності – тобто продуктивна уява, творче та вільне перетворення реальності на основі пот-

реб майбутнього – виступає основоположною характеристикою сучасної «людини-творця». Ця властивість закладена самою сутністю культурного простору, який передусім є сукупністю «проектних» (ідеальних, духовних) способів та результатів освоєння та перетворення світу – природи, суспільства, людини. Сутність проектно-культурної діяльності полягає у її «удосконалюючому» характері, в окультуренні всіх складових суспільного буття, у можливості розкривати особливі якості людини та креативний потенціал у формі цілепокладання та здатності конструювати ідеальний образ простору культури згідно своїх потреб. Завдання соціального проектування лежить в контексті ідей, пов'язаних з визначенням можливостей та міри цілеспрямовано впливати на характер майбутнього розвитку подій, формувати в певній мірі майбутній простір культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Г. А. Социальное проектирование / Г. А. Антонюк. – Минск : Наука и техника, 1978. – 245 с.
2. Антонюк Г. А. Социальное проектирование и управление общественным развитием : (Теоретико-методологический аспект) / Г. А. Антонюк. – Минск : Наука и техника, 1986. – 205с.
3. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навчальний посібник / О.В. Безпалько; КУ ім. Бориса Грінченка, Інститут психології та соціальної педагогіки. – К. : КУ ім. Б. Грінченка, 2010. – 128 с.
4. Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 336 с.
5. Бестужев-Лада И. Технология прогнозных разработок социальных процессов: монография / И. В. Бестужев-Лада, Г. А. Наместникова. – М. : Поиск, 1992. – 97 с.
6. Бутченко Т. І. Зміст поняття «проекування» / Т. І. Бутченко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – № 37. – С. 144–154.
7. Бутченко Т. І. Соціально-політичне проектування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів : Монографія / Т.І. Бутченко. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2011. – 280 с.
8. Генисаретский О. И. Проектная культура и концептуализм / О. И. Генисаретский // Сборник научных трудов ВНИИТЭ. – 1987. – № 52. – С. 39–53.
9. Дридзе Т. М. Основы социокультурного проектирования / Т. М. Дридзе, Э. А. Орлова. – М. : Наука, 1995. – 245 с.
10. Дридзе Т. М. Человек и городская среда в прогнозном социальном проектировании / Т. М. Дридзе // Общественные науки и современность. – 1994. – № 1. – С.131–138.
11. Каган М. С. Философия культуры : учеб. пособие / М. С. Каган – СПб. : Питер, 1996. – 416 с.
12. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М. С. Каган – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
13. Кампанелла Т. Город Солнца / Т. Кампанелла. – М. : Наука, 1947. – 427 с.
14. Кантор К. М. Опыт социально-философского объяснения проектных возможностей дизайна / К. М. Кантор // Вопросы философии. – 1981. – № 11. – С. 84–96.
15. Котляров И. В. Теоретические основы социального проектирования / И. В. Котляров. – Минск : Наука и техника, 1989. – 188 с.
16. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
17. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации / С. Б. Крымский. – К. : Наукова думка, 1974. – 206 с.
18. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособие / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 416 с.
19. Луков В. А. Социальное проектирование / В. А. Луков. – М. : Финта, 2004. – 239 с.
20. Луков В. А. Тезаурусная концепция социального проектирования / В. А. Луков // СОТИС. – 2008. – № 3. – С. 30–39.
21. Макиавеллі Н. Державець. Флорентійські хронічки / Н. Макиавеллі. – К. : Основи, 2000. – 610 с.
22. Марков А. П. Основы социокультурного проектирования : учеб. пособие / А. П. Марков, Г. М. Бирженюк. – СПб. : Питер, 1997. – 260 с.
23. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. 23. – 848 с.
24. Мор Т. Утопия / Т. Мор. – М. : Наука, 1947. – 369 с.
25. Морева О. В. Теоретические основы педагогического проектирования : Монография / О. В. Морева. – Новосибирск : Издательство СО РАН, 2006. – 270 с.
26. Платон. Государство // Собр. Починений : в 3 т. – Т. 3. – М. : Пресс, 1994. – С. 130.

27. Розин В. М. Социальное проектирование // Этюды по социальной инженерии : От утопии к организации / Под ред. В.М. Розина. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 15–31.
28. Сидоренко В. Ф. Генезис проектной культуры / В. Ф. Сидоренко // Вопросы философии. – 1984. – № 10. – С. 87–99.
29. Стенина Т. Л. Социальное проектирование в контексте реализации молодежной политики на региональном уровне / Т. Л. Стенина. – Ульяновск : УлГТУ, 2011. – 129 с.
30. Федоров Н. Ф. Сочинение / Н. Ф. Федоров. – М. : Мысль, 1982. – 711 с.
31. Habermas, J. (1987) The Theory of Communicative Action. Boston: Beacon Press.

REFERENCES

1. Antonyuk, G. A. (1978) Sotsialnoe proektirovanie. Minsk : Nauka i tehnika.
2. Antonyuk, G. A. (1986) Sotsialnoe proektirovanie i upravlenie obschestvennyim razvitiem : (Teoretiko-metodologicheskii aspekt). Minsk : Nauka i tehnika.
3. Bezpal'ko, O. V. (2010) Sotsial'ne proektuvannya : navchal'nyy posibnyk. Kyi`v : KU B. Hrinchenka.
4. Berger, P. Lukman, T. (1995) Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti: traktat po sotsiologii znaniya. Moskva : Medium.
5. Bestuzhev-Lada, I.V. Namestnikova, G.A. (1992) Tehnologiya prognoznykh razrabotok sotsialnykh protsessov. Moskva : Poisk.
6. Butchenko, T. I. (2009) Zmist ponyattya «proektuvannya». Humanitarnyy visnyk ZDIA, 37, 144 –154.
7. Butchenko, T.I. (2011) Sotsial'no-politychne proektuvannya : problema vzayemozv'yazkuv suspil'nykh potreb i derzhavnykh interesiv. Zaporizhzhya : KSK-Al'yans.
8. Genisaretskiy, O. I. (1987) Proektnaya kultura i kontseptualizm. Sbornik nauchnykh trudov VNIITE, 52, 39–53.
9. Dridze, T. M. Orlova, E. A. (1995) Osnovy sotsiokulturnogo proektirovaniya. Moskva : Nauka.
10. Dridze, T. M. (1994) Chelovek i gorodskaya sreda v prognoznom sotsialnom proektirovanii. Obschestvennyye nauki i sovremennost, 1, 131–138.
11. Kagan, M. S. (1996) Filosofiya kulturyi. Sankt-Peterburg : Piter.
12. Kagan, M. S. (1974) Chelovecheskaya deyatelnost (Opyit sistemnogo analiza). Moskva : Politizdat.
13. Kampanella, T. (1947) Gorod Solntsa. Moskva : Nauka.
14. Kantor, K. M. (1981) Opyit sotsialno-filosofskogo ob'yasneniya proektnykh vozmozhnostey dizayna. Voprosy filosofii, 11, 84–96.
15. Kotlyarov, I. V. (1989) Teoreticheskie osnovy sotsialnogo proektirovaniya. Minsk : Nauka i tehnika.
16. Kryms'kyy, S. B. (2003) Zapyty filosofsk'kykh smysliv. Kyi`v : PARAPAN.
17. Krymskiy, S. B. (1974) Nauchnoe znanie i printsipy ego transformatsii. Kiev : Naukova dumka.
18. Kurbatov, V. I. (2001) Sotsialnoe proektirovanie : Uchebnoe posobie. Rostov-na-Donu : Feniks.
19. Lukov, V. A. (2004) Sotsialnoe proektirovanie. Moskva : Finta.
20. Lukov, V. A. (2008) Tezaurusnaya kontseptsiya sotsialnogo proektirovaniya. SOTIS, 2008, 3, 30–39.
21. Makiavelli, N. (2000) Derzhavets. Florentlyskl hronlchki. Kyi`v : Osnovi.
22. Markov, A. P. Birzhenyuk, G. M (1997) Osnovy sotsiokulturnogo proektirovaniya. Sankt-Peterburg : Piter.
23. Marks, K., Engels, F. (1963) Tвори. Kyi`v : Derzhpolitvidav URSS.
24. Mor, T. (1947) Utopiya. Moskva : Nauka.
25. Moreva, O. V. (2006) Teoreticheskie osnovy pedagogicheskogo proektirovaniya. Novosibirsk : Izdatelstvo SO RAN.
26. Platon (1994) Gosudarstvo. Sbranie sochineniy, t. 3. Moskva : Press.
27. Rozin, V. M. (2002) Sotsialnoe proektirovanie. Etyudy po sotsialnoy inzhenerii : Ot utopii k organizatsii. Moskva : Editorial URSS, 15–31.
28. Sidorenko, V. F. (1984) Genezis proektnoy kulturyi. Voprosy filosofii, 1984, 10, 87–99.
29. Stenina, T. L. (2011) Sotsialnoe proektirovanie v kontekste realizatsii molodezhnoy politiki na regionalnom urovne. Ulyanovsk : UIGTU.
30. Fedorov, N. F. (1982) Sochinenie. Moskva : Misl.
31. Habermas, J. (1987) The Theory of Communicative Action. Boston: Beacon Press.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2014 р.